

2.5. TURIZMAS, BENDRUOMENĖ IR SOCIALINIS-KULTŪRINIS TVARUMAS KULTŪROS KELIUOSE

Yoel Mansfeld

Šio skyriaus tikslas – iškelti ir panagrinėti klausimą apie tai, kaip turistus priimančios bendruomenės, kurios gyvena Kultūros kelių ir šalia jų esančiose vietovėse, turėtų būti įtraukiamos į kelio planavimą, plėtojimą ir jo valdymą. Toks įtraukimas yra pagrindinis veiksnys, užtikrinantis tvarų ir sėkmingą Kultūros kelių materialaus bei nematerialaus paveldo išsaugojimą. Šio skyriaus pradžioje trumpai apibūdinsime teorinę Kultūros kelių ir priimančių bendruomenių, kurios gyvena šalia atitinkamo Kultūros kelio, sąveikos schemą. Paskui aptarsime tikslų bendruomenėms, kurie galėtų užtikrinti Kultūros kelių tvarumą, nustatymą; kaip šie tikslai vėliau paverčiami konkrečiomis bendruomenės ir Kultūros kelių operatorių poreikių bei lūkesčių suderinimo strateginėmis ir valdymo gairėmis bei kokius veiksmus užtikrinant Kultūros kelių tvarumą reikia įgyvendinti po to, kai minėtos gairės būna suformuluotos. Po to panagrinėsime praktinį instrumentą, t. y. kompleksinę vertybių elastingumo /nominalių grupių metodo (VE/NGM) priemonę, kuri Kultūros kelio planavimo, plėtojimo ir (arba) valdymo procese naudojama kaip galimybių studija, skirta nustatyti ir įvertinti specifines kiekvienos priimančios bendruomenės priimtinių pokyčių ribas (PPR). Skyriaus pabaigoje pateikiame Kultūros kelio vadovams skirtas rekomendacijas apie tai, kaip atlikti tokią galimybių studiją praktiškai ir kaip įgyvendinti jos rezultatus.

2.5.1. Įžanga: Socialinio-kultūrinio tvarumo užtikrinimo sistemos nustatymas Kultūros kelio ir šalia gyvenančių bendruomenių kontekste

Kultūros kelių, kaip funkcionuojančių turizmo produktų, ir šalia tų kelių gyvenančių bendruomenių sąveika yra sudėtinga ir gali būti labai svarbus tų kelių sėkmės ar nesėkmės veiksnys. Nepaisant to, literatūroje apie Kultūros kelių planavimą, plėtojimą ir valdymą šią tarpusavio sąveiką būdavo linkstama ignoruoti, manant, kad tokių turizmo produktų įvedimas beveik visada visais galimais teritoriniais mastais duos teigiamų ekonominių ir socialinių rezultatų (Briedenhamn ir Wickens, 2004; Europos Taryba, 2011; Mansfeld et al., 2011; Kunaeva, 2012). Vis tik pasiekti šalia Kultūros kelių gyvenančių bendruomenių socialinį-kultūrinį tvarumą yra kur kas sudėtingiau nei suplanuoti ir išplėtoti atskirą kultūrinio turizmo projektą, nes veikia daugybė sudėtingų funkcinių, teritorinių, politinių ir socialinių-kultūrinių apribojimų, kurios įvairiais būdais paveikia šalia Kultūros kelių gyvenančias bendruomenes. Kiekviena bendruomenė turi savą socialinį-kultūrinį pajėgumą ir su atitinkamu Kultūros keliu susijusias nuostatas, todėl tikėtina, kad bendruomenių reakcija į ta pačia temine ir funkcinę turizmo politiką grindžiamus turizmo planus ir plėtojimo procesus irgi skirsis (Vareiro et al., 2012). Dėl šių priežasčių atsiranda potenciali įtampa tarp būtinumo Kultūros keliams taikyti standartizuotą planavimą, plėtojimą bei valdymą ir būtinumo tokiuose procesuose atsižvelgti į bendruomenės specifiką, kas leistų užtikrinti teigiamą ir veiksmingą bendruomenės pritarimą ir jos dalyvavimą.

Todėl šio skyriaus tikslas – aptarti, kaip tokią potencialią su Kultūros keliais susijusią įtampą paversti teigiamu diskursu, kuris leistų pasiekti, kad bendruomenė Kultūros kelius priims kaip tvaraus turizmo produktą. Toks sprendimas turėtų būti pritaikytas prie specifinių kiekvienos šalia Kultūros kelių gyvenančios bendruomenės reikalavimų ir jos nusistatytų apribojimų. Siekdami šio tikslo, skyriuje supažindinsime su praktine priemone ir konkrečiomis gairėmis, kurias galima įgyvendinti esant įvairiems Kultūros kelio planavimo, plėtojimo ir valdymo scenarijams.

Po šios trumpos įžangos toliau pereisime prie trumpos ir kritiškos Kultūros kelių socialinių-kultūrinių politikų ir praktikų apžvalgos, o paskui pakalbėsime apie tai, kaip nustatyti konkrečius tikslus, kurie leistų užtikrinti šalia Kultūros kelių gyvenančių bendruomenių tvarumą. Skyriaus pabaigoje pateiksime socialinių-kultūrinių vertybių elastingumo (SKVE) modelį – mūsų siūlomą

praktinę priemonę, kurią reikėtų taikyti siekiant bendruomenės įtraukimo ir pagalbos plėtojant bei valdant Kultūros kelius.

5.5.2. Kultūros kelių socialinės-kultūrinės politikos ir praktikos

Svarbiausia nuostata, kuria reikia remtis atsakingai plėtojant turizmą, yra ta, kad numatytas turizmo projektas turi būti tvarus ekonomine, aplinkos apsaugos ir socialine-kultūrine prasme. Nors apie šiuos reikalavimus rašyta nemažai, tačiau kol kas nepavyksta sėkmingai pereiti nuo teorijos prie praktikos (Kvinslendo paveldo kelių tinklas, 2000). Šiame kontekste silpniausia grandis visada buvo socialinė-kultūrinė perspektyva. Viena svarbiausių kliūčių, trukdančių suprasti bendruomenės požiūrį į turizmą buvo ta, kad iš tikrųjų yra labai sunku pamatuoti turizmo potencialą ir jo faktinį poveikį priimančiai bendruomenei (Page, 2009; Kunaeva, 2012).

Todėl atsirado nemažai su galimo turizmo poveikio bendruomenei politikomis susijusių praktikų – pradedant požiūriu, pagal kurį turizmo planavimo ir plėtojimo procese visiškai nepaisoma bendruomenės, ir baigiant įgyvendinimu tokių bendruomenės politikų, kurios pagrįstos vadinamuoju vietinės bendruomenės atstovų, nesugebančių tinkamai atstovauti kolektyviniam bendruomenės požiūriui į turizmo pasekmes, dalyvavimu.

Padėti visiškai pakeičia į bendruomenę orientuotas požiūris: iki 2002 m. Afrikos svajonių projektas jau buvo aprėpęs 32 kelius, kurių ilgis 5 šalyse siekia 11 623 km ir kurie apima 80 miestų bei 791 įstaigas, kuriose yra 5798 tiesioginės darbo vietos visu etatu (per sezoną) ir 2344 darbo vietos ne visu etatu. Projekto varomoji jėga „Team Africa“ ryškiai pakeitė bendruomenių gyvenimą!

Labai svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad įtampa bendruomenėje, atsiradusi dėl nepakankamo bendruomenės įtraukimo į planavimo ir plėtojimo procesą, gali pasireikšti dar akivaizdžiau, jei sukurtas produktas bus susijęs su „kultūriniu turizmu“ arba su „paveldo turizmu“ (Kunaeva, 2012). Tokiais atvejais vietinių gyventojų požiūris į turizmą būna aiškiai išreikštas per daugybę logiškų simptomų, kaip antai „zoologijos sodo“ kompleksas, surežisuotas autentiškumas, praeities paveldo, kuris neatstovauja dabartinės bendruomenės kultūrai, rodymas ir t. t. Šia prasme Kultūros keliai tokiu ypatingu atveju gali tapti dėl kelių priežasčių:

- ▶ gali būti, kad šalia Kultūros kelio gyvenančios bendruomenės apie kultūrinį turizmą ir vietinės kultūros demonstravimą jų gyvenamojoje vietoje bus visai kitokios nuomonės;
- ▶ gali būti, kad bet kurios šalia Kultūros kelio gyvenančios bendruomenės požiūris į tai, kas yra priimtina kultūrinio turizmo jų gyvenamojoje vietovėje forma, skirsis;
- ▶ į Kultūros kelią vykstantys turistai nėra linkę išskirti skirtingus šalia Kultūros kelių gyvenančių bendruomenių jautrumo lygius ir požiūrių įvairovę;
- ▶ rinkodaros tikslu Kultūros kelių planuotojai ir operatoriai būna linkę savo kelius išbandyti ir išskirti juos iš kitų pagal kultūrinės ypatybes. Dėl to gali kilti konfliktas su šalia Kultūros kelio gyvenančiomis bendruomenėmis, nes jų nuomonė tokiais klausimais, kaip antai kultūros komercinimas, išsaugojimas, priėjimas prie įžymių paveldo objektų, kieno paveldas turėtų būti rodomas pirmiausia ir pan., gali būti visai kitokia;
- ▶ Kultūros kelių planuotojai ir reklamuotojai linkę akcentuoti tas kelio ypatybes, kurios sudaro teminį ir funkcinį pagrindą įtraukti į vieną paketą kelis kultūrinio turizmo objektus, pateikiant tokį paketą kaip darnų turizmo produktą. Gali būti, kad šalia Kultūros kelio gyvenančios bendruomenės tai aiškins kaip primetamą kultūrą, kišimąsi į kultūrą ir jos keitimą arba netgi įžeidimą.

Richard Engelhardt (UNESCO): „Pagrindinį turizmo sektoriaus tikslą reikia iš naujo pritaikyti taip, kas turizmas taptų besivystančių bendruomenių, kaip kultūros vertybių, agentu.“ (Engelhardt, 2002)

Gali atsitikti, kad tokios galimos bendruomenių reakcijos Kultūros kelių atžvilgiu sudarys kliūtis plėtoti ir valdyti Kultūros kelią kaip nuoseklų, kompleksinį ir konkurencingą turizmo produktą.

14 teksto laukas. Rekomendacijos dėl bendruomenės dalyvavimo formuojant strategines Kultūros kelio gaires

- ▶ Planuojant, plėtojant ir valdant Kultūros kelius, vietines bendruomenes reikėtų laikyti pagrindinėmis suinteresuotosiomis šalimis. Tuose Kultūros keliuose, kuriems būdingos permainingos politinės sistemos ir kur toks tikslas yra nepasiekiamas, tiesiog būtina bent jau leisti bendruomenės nariams gauti ekonominės naudos iš kultūrinio turizmo, kaip bendruomenės dalyvavimo formos.
- ▶ Visada daryti prielaidą, kad šalia Kultūros kelio gyvenanti bendruomenė turi nepakartojamą ir skirtingą socialinį-kultūrinį pajėgumą, ir todėl gali reikšti, kad atsiras kitokios priimtinių pokyčių ribos (PPR).
- ▶ Socialine-kultūrine ir ekonomine prasme bendruomenės būna susisluoksniavusios, todėl reikia, kad apmąstant ir aptariant kultūrinį bei paveldo turizmą tos bendruomenės vietovėje, būtų atstovaujama visiems jos sluoksniams.

Valdymo gairės

- ▶ Galimybių studiją, skirtą bendruomenės nuostatoms iširti ir įvertinti, laikyti besąlygiškai būtinu dalyku, kurį reikia atlikti prieš Kultūros kelių planavimą, plėtojimą ir valdymą.
- ▶ Atliekant tokias studijas, reikėtų dinamiškai pamatuoti bendruomenių socialinius-kultūrinius pajėgumus bei PPR ir gautus rezultatus palyginti su atitinkamo Kultūros kelio socialinėmis-kultūrinėmis implikacijomis.
- ▶ Bet kokios formos bendruomenės dalyvavimas Kultūros kelių planavimo, plėtojimo ir valdymo procese užtikrina, kad bus atstovaujama visiems pagrindiniams bendruomenės komponentams.
- ▶ Sukurti tam tikrą kelią aprėpiantį bendruomenių tinklą, kuris leistų šalia atitinkamo Kultūros kelio gyvenančioms bendruomenėms bendradarbiauti ir mokytis iš savo bei kitų bendruomenių patirties.

2.5.3. Konkrečių tikslų, užtikrinančių tvarius Kultūros kelius, nustatymas bendruomenei

Gali būti, kad Kultūros keliai ir šalia jų gyvenančios bendruomenės naudosis bendromis funkcinėmis teritorijomis. Tikimasi, kad Kultūros keliai, kaip turizmo produktas ir priimančioms bendruomenėms „įvestas“ žemės naudojimas, tokioms bendruomenėms duos maksimalią naudą ir tuo pačiu iki minimumo sumažins neigiamą socialinį-kultūrinį, ekonominį poveikį, o taip pat poveikį aplinkai ir (arba) gyvenimo kokybei. Vis tik kyla toks klausimas: koku mastu atitinkamos bendruomenės lūkesčiai, poreikiai ir jos nusistatyti apribojimai turėtų būti įtraukti projektuojant, plėtojant ir valdant turizmo projektą. Apskritai, šią dilemą reikėtų analizuoti iš įvairių suinteresuotojų šalių perspektyvų, tačiau šiuo atveju daugiausia dėmesio skirsime tik bendruomenės

tikslams. Toliau pateikiame labiausiai paplitusius bendruomenės tikslus Kultūros kelių aplinkoje.

Ekonomikos srityje:

- ▶ pagerinti bendruomenių, gyvenančių šalia Kultūros kelių, gyvenimo lygį;
- ▶ paskleisti turizmo lobius funkciniu ir teritoriniu aspektu taip, kad turizmo duodama ekonomine nauda galėtų džiaugtis didesnis vietinių gyventojų skaičius;
- ▶ pasinaudoti masto ekonomijos, kurią generuoja Kultūros kelias, o ne pavieniai kultūros ar paveldo objektai, nauda;
- ▶ siekiant išvengti priklausomumo komplekso, „atspirties tašką“ nustatyti pačioje plėtojimo etapo pradžioje;
- ▶ pasiekti didesnę efektą, kurią duoda daugelio veikiančių asmenų dalyvavimas, atsirandantis dėl vertikalinių bei horizontalių ryšių su Kultūros keliu.

Naujoji UNESCO kultūrinio turizmo ir priimančių bendruomenių politika. Pasaulio paveldo komitetas pristato naują požiūrį, pagal kurį formuojant Pasaulio paveldo ypatybių ir turizmo santykius, svarbiausia yra vietinių bendruomenių plėtra. (UNESCO, 2012, WHC-12/36.COM/5E)

Socialinėje-kultūrinėje srityje:

- ▶ naudoti Kultūros kelius skatinant išsaugoti kultūrą ir jos tęstinumą bendruomenės viduje (labiausiai – tarp jaunosios kartos atstovų);
- ▶ naudoti Kultūros kelius kaip priemonę siekiant, kad praeitis būtų labiau vertinama, taigi, formuojant geresnius Kultūros kelio suinteresuotųjų šalių ryšius, patriotizmą ir supratimą;
- ▶ pasiekti, kad kultūra turėtų poveikį tvaraus ir ne tokio tvaraus turizmo plėtojimo darbotvarkėms ir procesams;
- ▶ visose bendruomenėse, kurias apima Kultūros keliai, pagerinti bendruomenės supratimą apie kultūrinių vertybių socialinę-kultūrinę svarbą.

Aplinkos apsaugos srityje:

- ▶ iki minimalaus lygio sumažinti neigiamą poveikį aplinkai, kuris atsiranda dėl kultūrinio turizmo plėtojimo;
- ▶ taikant kompleksinę aplinkos apsaugos valdymo politiką tinklo lygmeniu, valdymo etapu pasiekti aukštą aplinkos apsaugos tvarumo lygį;
- ▶ bendruomenei nustatant priimtinių aplinkos pokyčių ribas, suteikti bendruomenėms tam tikrą laisvės laipsnį aplinkos apsaugos aspektu būti šiek tiek konservatyvesnėms;
- ▶ panaudoti kultūrinį turizmą kaip priemonę atkurti bendruomenės aplinkos ypatumus;
- ▶ panaudojant pelną, kurį davė turistų apsilankymai ir nakvynės vykstant Kultūros kelio maršrutu, garantuoti nuolatinį aplinkos apsaugos tvarumą.

Europos Tarybos tikslai: skatinti bendruomene grindžiamus plėtojimo projektus, ypač sutelkiančius dėmesį į geresnį kultūros paveldo valdymą, bei skatinti užimtumą ir galimybes susirasti darbą, kurias galėtų suteikti kultūros, švietimo ir turizmo produktų bei paslaugų kūrimas ir MVĮ tinklo plėtojimas.

Gyvenimo kokybės srityje:

- ▶ pasiekti Kultūros kelio turistų suformuotą aptarnavimo lygį, kuris padidina vietinių bendruomenių galimybes naudotis aukšto lygio paslaugomis ir lankytis kultūros renginiuose, kurie niekada nebūtų įvykę, jei turistai nebūtų buvę skatinami atvykti į Kultūros kelią, kaip turizmo produktą;

- ▶ atrasti tinkamus transporto ir judumo sprendimus, kurie palengvina bendruomenių gyvenimo sunkumus, atsirandančius dėl augančios turizmo paklausos, iš to išplaukiančių grūsčių ir taršos problemų.

Siekiant suformuluoti teisingą strategiją ir praktinius sprendimus, kaip pasiekti anksčiau minėtus bendruomenių tikslus, iš pat pradžių reikėtų atsakyti į du klausimus: pirma, koks yra laukiamas bendruomenės įtraukimo į kultūrinio turizmo planavimą, plėtojimą ir valdymą atitinkamoje prie Kultūros kelio esančioje vietovėje laipsnis, o antra, koks yra laukiamas bendruomenės buvimo dėmesio centre kuriant produktą, jį plėtojant ir naudojant laipsnis? Labai dažnai pasitaiko, kad planuojant ir plėtojant Kultūros kelius, tokie klausimai nėra iškeliami į sisteminių lygmenį.

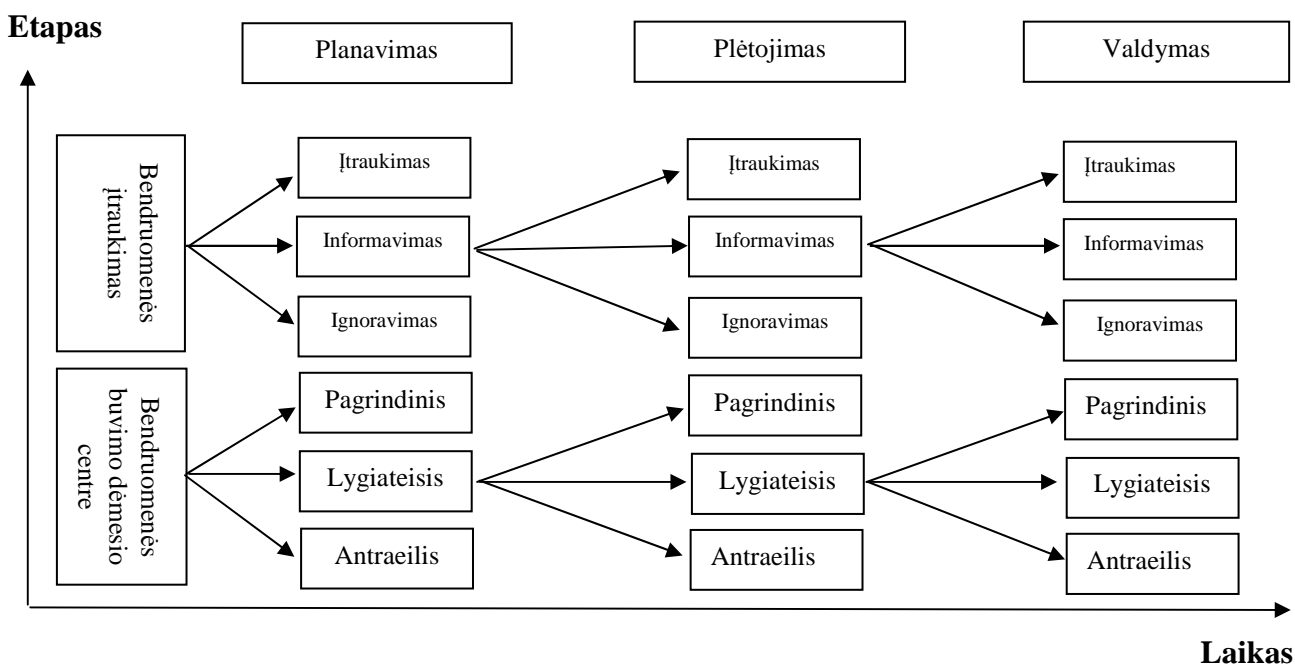
Praktiškai požiūris į bendruomenę kaip teisėtą suinteresuotąją šalį gali būti trejopas (žr. ir 9 pav.):

- ▶ planuojant, plėtojant ir valdant kultūrinį turizmą, bendruomenė ignoruojama arba atribojama;
- ▶ bendruomenė informuojama, tačiau tikimasi, kad planuojant, plėtojant ir valdant kultūrinį turizmą, jis bus pasyvi ir tuose procesuose nedalyvaus;
- ▶ bendruomenė įtraukiama į kultūrinio turizmo planavimą, plėtojimą ir valdymą.

Kalbant apie tai, kiek palyginti su kitomis suinteresuotosiomis šalimis bendruomenė būna dėmesio centre planuojant su Kultūros keliais susijusį turizmą, jos buvimas dėmesio centre irgi būna trejopas (žr. 9 pav.):

- ▶ bendruomenės laikomos antraeilėmis suinteresuotosiomis šalimis, o jų interesai Kultūros kelių plėtojimo tiksluose neatsispindi;
- ▶ bendruomenės laikomos lygiateisėmis suinteresuotosiomis šalimis, todėl jų interesai būna išreikšti Kultūros kelių tikslų pakete;
- ▶ bendruomenės laikomos pagrindinėmis suinteresuotosiomis šalimis, todėl jų svarbą Kultūros kelių tikslai atspindi planavimo, plėtojimo ir valdymo procesuose.

9 pav. Bendruomenės įtraukimo ir jų buvimo dėmesio centre laipsnio kitimas Kultūros kelių planavimo, plėtojimo ir valdymo procesuose

Gali būti, kad tiek priimanti bendruomenė, tiek ir kitos Kultūros kelio suinteresuotosios šalys turės įtakos reikalaujamam ir laukiamam bendruomenės įtraukimo ir buvimo dėmesio centre laipsniui. Kuriant produktą ir bendruomenei pačiai akivaizdžiau pamatant turizmo plėtojimo pasekmes, jos požiūris gali pasikeisti. Jei norėsime, kad plėtojant turizmą bendruomenės mus paremtų, ir kad plėtodami produktą gautume akivaizdžią naudą bendruomenėms, reikia turėti kelias galimas strategijas ir valdymo gaires (Kunaeva, 2012).

15 teksto laukas. Strateginės ir valdymo gairės Kultūros kelių vadovams

Strateginės gairės

- ▶ Vietovių, per kurias eina Kultūros kelias, priimančios bendruomenės buvimo dėmesio centre laipsnis turėtų būti nustatytas ir kontroliuojamas nuo pat planavimo etapo.
- ▶ Vietovių, per kurias eina Kultūros kelias, priimančios bendruomenės įtraukimo laipsnis turėtų būti nustatytas ir kontroliuojamas nuo pat planavimo etapo.
- ▶ Per visą kelią tokia kontrolė turėtų būti lanksti tiek, kad leistų bendruomenėms lanksčiai rinktis ir pakeisti savo buvimo dėmesio centre ir įtraukimo laipsnį tuo metu, kai produkto planavimas pereina į plėtojimo etapą ir kai plėtojimas pereina į valdymo etapą.

Valdymo gairės

- ▶ Sukurkite reprezentatyvų Kultūros kelių lygmens ir vietinių bendruomenių forumą.
- ▶ Reikėtų paskatinti, kad Kultūros kelio ir vietinės bendruomenės forumus nusistatytų savo tikslus, atspindinčius visus tvarumo aspektus, kurie aktualūs gyvenant Kultūros kelio aplinkoje.
- ▶ Atlikite dinamišką bendruomenės vertinimą (grupinių užsiėmimų arba apklausų forma), kuris leistų įvertinti dabartines ir kintančias bendruomenės nuostatas dėl pasekmių, kurios atsiranda planuojant, plėtojant ir valdant turizmą Kultūros kelio forma.
- ▶ Minėto vertinimo rezultatus pateikite kaip rekomendaciją dėl politikos arba kaip sprendimų priėmimo palaikymo priemonę tada, kai reikia, kad bendruomenė pritartų Kultūros keliui ir padidintų savo šansus pasiekti tikslus ir lūkesčius dėl tokių turizmo produktų.
- ▶ Tuose Kultūros keliuose, kuriuose bendruomenė yra kultūrinio turizmo produkto dalis, labai rekomenduojama aukštą bendruomenės įtraukimo laipsnį išlaikyti per visus produkto kūrimo proceso etapus.

2.5.4. Tvaraus bendruomenės įtraukimo Kultūros kelių aplinkoje link: praktiniai dalykai ir priemonės

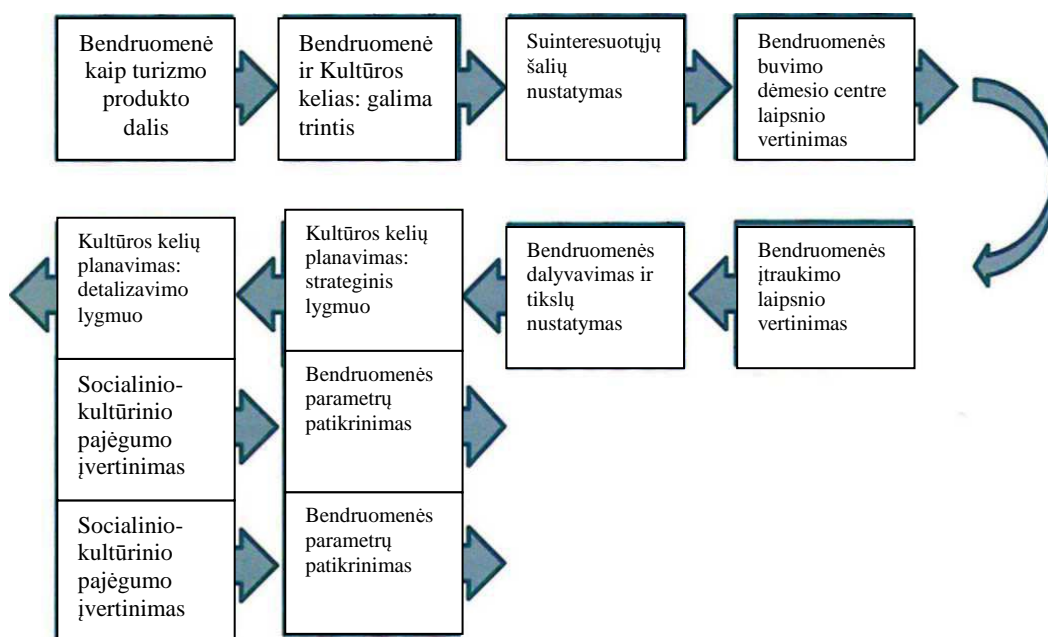
Iš to, ką išdėstėme anksčiau, aišku, jog bendruomenės dimensija Kultūros keliuose gali būti ne tik svarbus, bet kai kuriais atvejais ir lemiamas šio turizmo produkto sėkmės veiksnys. Todėl šio skirsnio tikslas – suformuluoti gaires, kurios padėtų Kultūros kelių planuotojams, plėtotojams ir vadovams veiksmingiausiai remtis bendruomene kaip suinteresuotąja šalimi. 10 pav. pavaizduota veiksmų, kurių, siekiant rasti tvarų Kultūros kelių ir bendruomenių sąveikos sprendimą, reikia imtis nuo pirmųjų planavimo proceso etapų iki pat valdymo etapo, seka. Pavyzdžiui, veiksmai galėtų būti tokie:

- ▶ bendruomenė yra turizmo produkto dalis. Tai rodo, kokių laipsnių pati bendruomenė yra vietovės kultūrinių ypatumų dalis ir bus demonstruojama bei pristatoma turistams. Kuo labiau bendruomenė yra turizmo produkto dalis, tuo jautriau turėtų vykti planavimo procesas

bendruomenės noro būti rodoma ir jos rodymo būdų prasme. Tokį vertinimą reikėtų atlikti atskirai kiekvienos Kultūros kelyje dalyvaujančios bendruomenės atžvilgiu;

- ▶ yra galima bendruomenės ir Kultūros kelio trintis, todėl reikia nustatyti vietas, kuriose bus vykdoma turizmo veikla ir kuriomis tuo pačiu metu naudosis bendruomenė – tai leis nustatyti galimą trintį tarp bendruomenės ir turizmo produkto poreikių, „raudonųjų linijų“ bei tikslų;
- ▶ suinteresuotųjų šalių nustatymas: įvertinti tarpusavio ryšius, politinę aplinką ir ryšius tarp „vidinių“ ir „išorinių“ suinteresuotųjų šalių. Tai padės nustatyti, koku laipsniu bendruomenė bus ignoruojama, informuojama ar įtraukiama į tris Kultūros kelio produkto plėtojimo lygius;
- ▶ atliekant bendruomenės buvimo dėmesio centre laipsnio įvertinimą, siekiama nustatyti, koku laipsniu plėtojant Kultūros kelią dėmesio centre turėtų būti tikslas pagerinti priimančios bendruomenės gyvenimo lygį ir gyvenimo kokybę;
- ▶ bendruomenės įtraukimo lygio vertinimas, kurio tikslas – nustatyti, koku laipsniu bendruomenė bus įtraukiama, informuojama arba netgi ignoruojama planuojant ir plėtojant Kultūros kelią ir jo komponentus;
- ▶ bendruomenės dalyvavimas ir tikslų nustatymas. Nustačius bendruomenės buvimo dėmesio centre ir bendruomenės įtraukimo laipsnį, planuojant reikėtų nustatyti konkrečius tikslus, o bendruomenės poreikius bei lūkesčius interpretuoti remiantis bendruomenės dalyvavimo laipsniu. Šiuo etapu palyginama, kiek planuotojų idėjos apie bendruomenės vietos turizmo produkte skiriasi nuo bendruomenės aiškinimo apie jos priimtinių socialinių-kultūrinių pokyčių ribas;
- ▶ Kultūros kelių planavimas – strateginis lygmuo. Kai žinoma visa informacija apie politiką bendruomenės atžvilgiu ir apie tai, ką bendruomenė mano apie turizmo plėtojamą jų vietovėje bei regione, galima sudaryti strateginį Kultūros kelio planą;
- ▶ Kultūros kelio planavimas – detalizavimo lygmuo. Paskutinis planavimo etapo veiksmas – Kultūros kelio funkcinio, teritorinio ir teminio projekto detalizavimas atsižvelgiant į bendruomenės nusistatytus suvaržymus, apribojimus ir lūkesčius;
- ▶ Kultūros kelio plėtojimo ir valdymo etapais reikėtų atlikti du darbus:
 - atlikti socialinio-kultūrinio pajėgumo vertinimą – tai gali būti atliekama apklausos arba bendruomenės atstovų užsiėmimų forma, per kuriuos tikimasi sužinoti jų įspūdžius apie tai, koku mastu per plėtojimo ir valdymo etapus yra įgyvendinti tikslai ir pasiektos priimtinių pokyčių ribos;
 - atlikti bendruomenės parametrų patikrinimą ir suderinimą: jei pastebėta kokių nors neatitikimų tarp to, ką bendruomenė planavimo procese nustatė savo tikslų arba apribojimų forma, sprendimų priėmėjai ir (arba) už Kultūros kelio projektą atsakingi asmenys turėtų patikrinti bei suderinti strategiją ir (arba) praktiką. Tai reiškia, kad Kultūros kelio plėtojimas ir valdymas bus pakoreguotas taip, kad visada atspindėtų dinamišką bendruomenės aiškinimą apie tai, kas yra priimtina, taigi, galėtų būti laikoma tvarių sprendimų atsakant į bendruomenės reikalavimus.

10 pav. Užtikrinant tvarią bendruomenės ir Kultūros kelio sąveiką: būtini padavimo ir valdymo proceso žingsniai

16 teksto laukas

Strateginės gairės

- ▶ Siekiant užtikrinti tvarų turizmo produktų veikimą, sukūrus Kultūros kelius, būtina iš karto ištirti bendruomenių PPR.
- ▶ Kiekviena šalia Kultūros kelio gyvenanti bendruomenė turėtų būti nagrinėjama kaip atskiras atvejis, nes apribojimai, jautrios vietos, PPR ir bendruomenės aspiracijos visada skirsis.

Valdymo gairės

- ▶ Vertindami bendruomenių vaidmenį ir jų vietą Kultūros keliuose, niekada neieškokite trumpiausio kelio net ir riboto biudžeto atvejais. Ignoruojant bendruomenės dimensiją Kultūros kelio plėtojimo procese, visada gausis brangiau, kai prireiks papildomų išlaidų.
- ▶ Skirkite daugiau pastangų bendruomenės atstovų, kurie atstovaus gausybei suinteresuotųjų šalių ir kurie yra pasirengę aktyviai dalyvauti, nustatymui.
- ▶ Pasistenkite įtikinti Kultūros kelio projektų kontrolierius imtis dinamiško planavimo proceso, kuris būtų taikomas ir plėtojimo bei valdymo etapais ir leistų nuolat stebėti besivystantį turizmo produktą ir jo poveikį priimančiai bendruomenei.
- ▶ Informacijos, kurią surinkote vienos bendruomenės dalyvavimo procese, netaikykite kitoms atitinkamo Kultūros kelio bendruomenėms.
- ▶ Nesvyruodami dar kartą atlikite esamų Kultūros kelių, kuriuos planuojant į bendruomenės nuomones nebuvo atsižvelgta, bendruomenės nuostatų įvertinimą. Gali būti, kad toks žingsnis padės apsaugoti Kultūros kelius nuo smukimo, kuris galėtų atsirasti dėl kylančios įtampas tarp bendruomenės, produkto operatorių ir turistų.

2.5.5. Tvarių bendruomenės ir Kultūros kelio ryšių link: galimybių studija kaip valdymo priemonė

Prielaidos

Šiame skirsnyje daugiausia dėmesio skirsime siūlomai kompleksinei priemonei, kuri suteikia galimybę dinamiškai pamatuoti bendruomenės socialinį-kultūrinį pajėgumą kultūrinio turizmo plėtojimo aplinkose. Šią kompleksinę priemonę siūlome kaip laisvai pasirenkamą galimybių studijos rūšį, kuri leistų įvertinti, koku laipsniu šalia Kultūros kelio gyvenančios bendruomenės yra pasiruošusios priimti socialinius-kultūrinius ir gyvenimo kokybės pokyčius.

Taikant tokią kompleksinę priemonę, naudojamas norminio socialinių-kultūrinių vertybių elastingumo vertinimo modelis (VE) (konceptualus socialinis-kultūrinis modelis (Mansfeld et al., 2011)) ir nominalių grupių metodas (NGM) (Delbecq et al., 1975). Taikant šiuos modelius kartu, galima gauti rezultatus, kurie išryškina bendruomenių požiūrį į kultūrinį turizmą, nuomones apie jo planavimo, plėtojimo ir valdymo aspektus, ir apie tai, kaip jis pakeičia įvairius bendruomenės kasdienio gyvenimo aspektus. Be to, galima pamatyti, koks yra laukiamas bendruomenių įtraukimo į šį sektorių laipsnis ir kokie yra bendruomenių lūkesčiai dėl ekonominės bei socialinės naudos.

Per pastaruosius du dešimtmečius ši kompleksinė priemonė buvo taikyta įvairiais kultūrinio turizmo plėtojimo atvejais, pradedant viena bendruomene ir baigiant bendruomenėmis, kurias paveikė regioninė turizmo plėtra, ir bendruomenėmis, kurios gyvena šalia teminių turistinių maršrutų.

Taikant kompleksinę VE/NGM priemonę, gauti rezultatai atspindi PPR – šiuo metu naudojamo ir plačiai paplitusio bendruomenės socialinio-kultūrinio pajėgumo matavimo rezultatus (žr. 11 pav.).

PPR apibūdina tris galimas bendruomenės ir kultūrinio turizmo santykių situacijas:

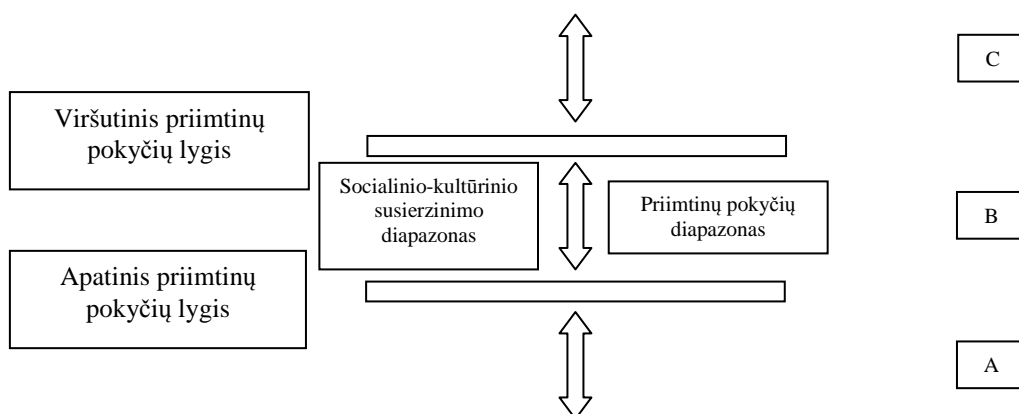
- ▶ A = kultūrinis turizmas atitinkamoje bendruomenėje veikia nesukeldamas nei žalos, nei streso;
- ▶ B = dėl kultūrinio turizmo įvyksta pokyčiai, kurių svarba keičiasi ir kurie erzina vietinę bendruomenę;
- ▶ C = kultūrinis turizmas sukelia nepriimtinus vietinės bendruomenės pokyčius ir todėl atsiranda įvairių jo atmetimo apraiškų.

Dauguma socialinių-kultūrinių pokyčių ir poveikių bendruomenėms, kurie atsiranda netrukus po kultūrinio turizmo plėtojimo pradžios, būna B situacijoje. Būtent šiame taške visos suinteresuotosios šalys, kurias paliečia kultūrinis turizmas, gali suderinti neigiamą ir teigiamą socialinį-kultūrinį, ekonominį bei poveikį aplinkai ir toliau remti turizmą.

Taikant kompleksinį VE/NGM modelį, galima suformuoti, koks yra norminis duotos bendruomenės požiūris į kultūrinį turizmą jos vietovėje vaizdas, ir:

- ▶ jei turizmo produktas eksploatuojamas peržengiant viršutinę priimtinių pokyčių ribą, modelis gali pasiūlyti, kokiais būdais pasiekti, kad tokia riba nebūtų peržengiama;
- ▶ jei turizmo produktas eksploatuojamas priimtino diapazono ribose, modelis gali pasiūlyti būdus, kaip sumažinti neigiamą poveikį ir padaryti taip, kad neigiamas poveikis būtų tik šiek tiek virš apatinės priimtino diapazono ribos;
- ▶ jei turizmo produktas eksploatuojamas neperžengiant apatinės priimtinių pokyčių ribos, taikant šį modelį, galima stebėti padėtį ir imtis visų priemonių, kad ji nekistų.

11 diagrama. Priimtinių pokyčių ribų (PPR) koncepcija

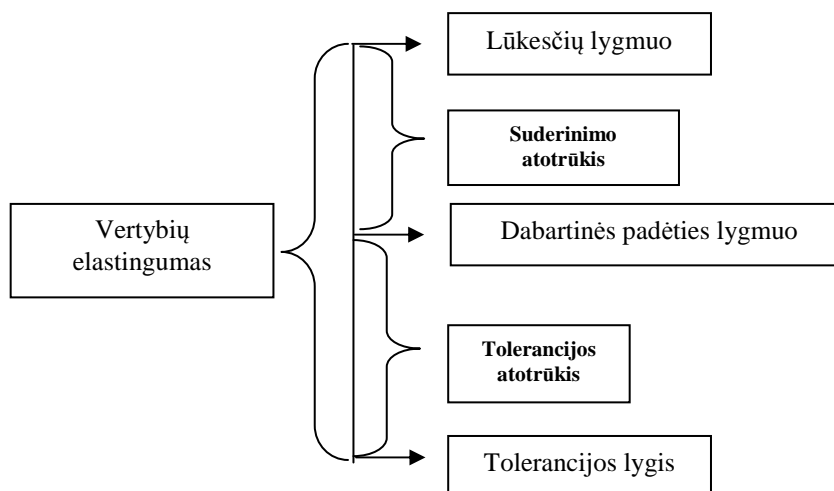

VE modelis, kurį pirmą kartą panaudojo ir kurį sukūrė Della Fave ir Klobus (1976), pagrįstas modifikuota sociologine koncepcija, teigiančia, kad tuo atveju, jei yra situacija, kuriai būdingos ir dabarties, ir ateities dimensijos, nuostatas dėl norminės būklės žmonės priima trimis skirtingais lygiais, iš kurių du rodo žmonių minimalius reikalavimus ir lūkesčius ateityje. Būtent šiame diapazone mes visi suformuojame vertinimą, kokia palyginti su faktine padėtimi ar problema turėtų būti norminė padėtis. 12 pav. ši koncepcija pavaizduota grafiškai.

12 pav. matome, kad tarp nuostatų lygių, kurie nustatomi taikant šį modelį, susiformuoja trys charakteringi ir pamatuojami atotrūkių:

- ▶ tolerancijos atotrūkis, kuris būna tarp minimalių reikalavimų (tolerancijos lygio) ir dabartinės padėties;
- ▶ suderinimo atotrūkis, kuris būna tarp dabartinės padėties ir lūkesčių lygio;
- ▶ vertybių elastingumas tarp tolerancijos lygio ir lūkesčių lygio.

12 pav. Vertybių elastingumo modelis

Pamatus šiuos atotrūkius, galima pamatyti, kiek elastingos pamatuotos vertybės ir kokios reikėtų planinio pobūdžio intervencijos ar priimtų sprendimų, kad padėtis bendruomenėje pagerėtų.

Kultūrinio turizmo ir bendruomenės santykių vertinimo srityje šį modelį rekomenduotina taikyti esant tokioms aplinkybėms:

- ▶ kaip išankstinę galimybių studiją kultūrinio turizmo planavimo procese – „nepaliestų“ bendruomenių, gyvenančių šalia Kultūros kelio, nuostatomis vertinti;

- ▶ plėtojimo ir valdymo etapais – vertinant turizmo plėtojimo poveikį vietinėms šalia Kultūros kelio gyvenančioms bendruomenėms;
- ▶ kai reikia pagerinti prastą kultūrinio turizmo efektyvumą, kurį paveikė priešiška nusiteikusi priimanti prie Kultūros kelio esančioje vietovėje gyvenanti bendruomenė;
- ▶ kai bendruomenė prašo pagalbos, jei kultūrinio turizmo sistema eksploatuojama peržengiant bendruomenės PPR.

NGM yra strateginio planavimo ir politikos formavimo priemonė. Jos esmė – tikslinių grupių užsiėmimai, suteikiantys galimybę vesti valdomas ir kontroliuojamas diskusijas planavimo ir plėtojimo klausimais. Galutinis šios priemonės taikymo rezultatas – norminio bendruomenės požiūrio į duotą planavimo, plėtojimo ir valdymo problemą ar klausimą apibūdinimas. Taikant šią priemonę turizmo planavimo ir plėtojimo procesams, grupė apibrėžia ir plėtojimo prioritetus, ir priimtinių pokyčių ribas. Ši priemonė yra labai naudinga rengiant strateginius planus ir trumpalaikius, vidutinės trukmės bei ilgalaikius turizmo projektų veiksmų planus. Priemonė plačiai naudota prireikus spręsti konfliktus planavimo procese, kai atsirasdavo svarbūs ir gilūs dalyvaujančių suinteresuotųjų šalių nesutarimai dėl planavimo ideologijos ir (arba) praktikos. Modifikavus ją taip, kad būtų galima naudoti kaip duomenų rinkimo priemonę VE modelyje, vedami trys diskusijų ratai, atitinkantys tris VE modelyje nustatytus norminės būklės lygius.

2.5.7. VE/NGM priemonės taikymo procesas

Problemos nustatymas

Šiuo pirminiu etapu jūs apibrėžiate galimybių studijos taikant VE/NGM kontekstą ir problemą, kurios numatoma imtis. Pavyzdžiui, jei peržengtos PPR, gali būti, kad vietinės bendruomenės, kuri yra duotojo Kultūros kelio dalis, gyventojai apsilankančių turistų atžvilgiu bus nusiteikę negatyviai. Kad tokia padėtis pasikeistų, reikia skubaus įsikišimo, nes gali atsitikti, kad Kultūros kelias patirs didelį atvykstančių turistų skaičiaus nuosmukį.

Bendruomenės atstovų pasirinkimas

Dalyvauti NGM grupinėje sesijoje reikėtų pasirinkti 8–15 žmonių grupę. Kiekvienas bendruomenės atstovas (pageidautina, kad būtų 18 metų ar vyresnis) turėtų gebėti reprezentuoti visos bendruomenės arba iš anksto apibrėžtos jos dalies interesus ir požiūrius. Jei nebus atstovaujama tam tikroms bendruomenės dalims, norminis bendruomenės požiūris bus iškreiptas. Būtina šio etapo sąlyga – atidžiai ir kruopščiai nustatyti bendruomenę sudarančias suinteresuotąsias šalis.

Tinkamos patalpos NGM sesijai parengimas

Labai svarbu tinkamai pasirinkti ir parengti patalpą NGM sesijai. Pagrindiniai reikalavimai sesijos aplinkai būtų tokie:

- ▶ patalpa, kurioje būtų apskritas stalas ne daugiau kaip 15 dalyvių;
- ▶ konferencinė lenta;
- ▶ biuro reikmenys;
- ▶ apskritos formos nedideli trijų spalvų lipdukai – po 300 kiekvienos spalvos;
- ▶ gaivinantis gėrimai ant atskiro stalo.

NGM sesijos eiga

Pačią sesiją veda moderatorius – paprastai konsultantas ar planuotojas, kuris išmano metodiką, ir du asistentai. Vienas rašo ant konferencinės lentos, o kitas – protokolą. Siekiant užtikrinti, kad bendruomenės nuostatos ir lūkesčiai būtų tinkamai dokumentuoti, svarbu parengti savo padėjėjus. Sesija pradedama paprašant, kad dalyviai užpildytų trumpą klausimyną – taip bus surinkti pagrindiniai duomenys apie dalyvius. Užbaigus duomenų rinkimą, likusi NGM sesijos dalis

padalijama į tris struktūriškai apibrėžtų diskusijų ratus. Kiekvienas ratas atitinka konkretų VE modelio lygį. Padarykime prielaidą, kad yra atvejis, kai bendruomenė gali tapti nauja Kultūros kelio lankytina vietove. Tiriant nuostatas dėl bendruomenės narių tolerancijos lygio, dalyviams bus užduodamas toks pagrindinis klausimas: kokie yra jūsų, kaip šios bendruomenės narių, minimalūs ir besąlygiški reikalavimai, kad sutiktumėte pritarti jūsų bendruomenės transformavimui į lankytiną kultūrinio turizmo objektą, kuris atsirastų plėtojant Kultūros kelią? Tada visiems dalyviams duodamos dvi – trys minutės užrašyti tas būtinąsias sąlygas, kurios jiems yra svarbiausios. Kai visi užduotį užbaigia, savo atsakymus pristato visai grupei, o moderatorius juos apibūdina ir išdėsto standartizuotoje formoje. Tada asistentas juos užrašo ant konferencinės lentos. Užbaigus šį ratą, grupė aptaria diskusijoje būtinų sąlygų bei minimalių reikalavimų sąrašą ir gali jį papildyti arba perfrazuoti atskiras sąlygas ar reikalavimus. Baigus šį darbą, kiekvienas dalyvis ima trijų spalvų lipdukus ir vadovaudamasis iš anksto nustatyta vertinimo skale, kiekvieną sąlygą ir reikalavimą (konstrukta) atitinkamai pažymi ant konferencinės lentos. Kiekvienas lipdukas reiškia didelį, vidutinį ar mažą taškų skaičių, kurių dalyviai pateikia šalia užrašyto reikalavimo. Ta pati procedūra taikoma antrajame ir trečiajame VE modelio rate. Labai svarbu stebėti, kaip dalyviai prideda savo lipdukus – taip garantuosite, kad jie įvertina visas sąlygas bei reikalavimus ir kad užduotis atlieka individualiai.

Duomenų apdorojimas

Minimalių reikalavimų, dabartinių vietinio turizmo ypatybių ir jų poveikio bendruomenei bei vietinių gyventojų lūkesčių dėl tvaraus kultūrinio turizmo ir bendruomenės ryšio sąrašai vėliau įkeliami MS Excel skaičiuoklės formatu. Prie kiekvieno konstrukto pridedamas bendras vertinimo balas, kuris buvo gautas susumavus priskirtų lipdukų vertę (mažas, vidutinis, didelis). Paskui, atsižvelgus į bendrą vertę, konstrukto sąrašas surūšiuojamas mažėjimo tvarka ir taip gaunamas duomenų failas, kuriame yra trys konstrukto pagal kiekvieną VE modelio lygį lapai. Šie duomenys bus naudojami kitu etapu.

Duomenų aiškinimas

Šiuo etapu aiškinami kiekvieno VE lygio konstruktai, tuo siekiant atskleisti, ar duotosios bendruomenės nuostatos yra žemiau nei apatinė priimtinių pokyčių riba, ar patenka į PPR diapazoną, ar peržengia aukščiausią jo ribą. Tai atliekama analizuojant, kurie konstruktai pasirodė esantys labiausiai ir mažiausiai svarbūs, ir kurie geriausiai apibūdina problemas bei įtampą tarp bendruomenės ir jos gyvenamojoje teritorijoje esančio Kultūros kelio. Faktiškai šie konstruktai parodo, kokie veiksniai formuoja vietinių gyventojų suvokimą apie kultūrinį turizmą trimis VE modelio lygiais. Be to, pastebėjus, kad tam tikri konstruktai nurodyti daugiau nei viename VE modelio lygyje, galima nustatyti tris atotrūkius pagal VE (žr. 12 pav.). Didelis ar mažas atotrūkis rodo, koku laipsniu vietiniai gyventojai yra pasiryžę rasti kompromisą tarp neigiamų ir teigiamų kultūrinio turizmo jų vietovėje pasekmių (tolerancijos atotrūkis). Be to, atotrūkiu parodo, koku laipsniu vietiniai gyventojai tiki, kad būsiami lūkesčiai dėl bendruomenės ir kultūrinio turizmo ryšių yra pasiekiami (suderinimo atotrūkis).

Turėdami išanalizuotą informaciją apie konstruktus ir jų bendrą vertę pagal kiekvieną VE lygį bei žinodami atotrūkius pagal VE, planuotojai, sprendimų priėmėjai, konsultantai ir bendruomenių lyderiai gali parengti arba pakoreguoti strategiją, taktiką ir politiką taip, kad priimančiose bendruomenėse, kurios gyvena šalia Kultūros kelių, kultūrinis turizmas būtų geriau pritaikytas.

Svarbu pažymėti, kad atsižvelgiant į tai, jog tokios VE/NGM sesijos kainuoja nebrangiai, kad turizmo ir bendruomenės ryšiai vystosi, yra dinamiški bei labai neapibrėžti, labai rekomenduojama tokias sesijas rengti dažnai, vykstant pokyčiams. Tai leis veiksmingai stebėti bendruomenės nuostatų pokyčius ir pakoreguoti kultūrinio turizmo planus, politikas, plėtojimo mastus ir (arba) elgesio kodeksus. Įgyvendinę tokią dinamišką praktiką atskirai kiekvienoje bendruomenėje, kuri yra

Kultūros kelių dalis, užtikrinsime ir ilgalaikį socialinį-kultūrinį tvarumą, ir turistų bei investuotojų pasitenkinimą.

Pagrindiniai klausimai

1. Kodėl planuojant, plėtojant ir valdant Kultūros kelius, priimančios bendruomenės dimensija vaidina tokį svarbų vaidmenį užtikrinant Kultūros kelių sėkmę ir tvarumą?
2. Kokias strategines ir valdymo gaires tiktų priimti Kultūros kelių vadovams tam, kad užsitikrintų didžiausią priimančios bendruomenės paramą ir dalyvavimą sėkmingai eksploatuojant Kultūros kelius kaip kultūrinio turizmo objektus?
3. Kokie yra pagrindiniai žingsniai, kurių reikėtų imtis siekiant įtikinti priimančias bendruomenes, kad Kultūros keliai pagerins jų gyvenimo kokybę ir gyvenimo lygį?
4. Apibūdinkite ir išanalizuokite sąvokas „bendruomenės įtraukimas“ ir „bendruomenės buvimas dėmesio centre“, kurios naudojamos formuojant tvarius Kultūros kelius.
5. Koks yra kompleksinio Vertybių elastingumo/Nominalių grupių metodo modelio vaidmuo ir kaip jis gali atskleisti specifinį kiekvienos priimančios bendruomenės požiūrį į Kultūros kelių buvimą ir jų valdymą?